

OPPOZICIONÁLIS MÚLTREPRESENTÁCIÓK JUGOSZLÁVIÁBAN¹

OPPOSITIONAL REPRESENTATIONS OF THE PAST IN YUGOSLAVIA
OPOZICIONALNE REPREZENTACIJE PROŠLOSTI U JUGOSLAVIJI

FEHÉR VIKTOR

magyar nyelv és irodalom szakos tanár, néprajzkutató

MA, mesterszakos bölcész

Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, egyetemi tanárségéd

MTTK – Kultúrakutató Műhely, műhelyvezető

PTE BTK TKI Néprajz, Kulturális Antropológia Tanszék, doktorandusz

viktor.feher@magister.uns.ac.rs

ÖSSZEFOGLALÓ • Tanulmányom a titói Jugoszlávia emlékezetpolitikájával szembenálló, oppozicionális múltrepresentációk működésébe nyújt betekintést. A bevezetőben a népfelszabadító háború reprezentációjára koncentrálok, általam hegemonikus múltrepresentációnak nevezett jugoszláv emlékezetpolitika térnyerését a Vörös Hadsereg és a partizánok szabadkai hatalomátvételeinek példáján keresztül mutatom be. Ezt követően azokat az oppozicionális reprezentációkat tekintem át, melyeket mikroszinten forgalmaztak szerte a volt Jugoszláviában. Végezetül pedig a korabeli oppozicionális reprezentációk egyik szabadkai példájával foglalkozom tanulmányomban. 2018 és 2023 között a múlt különböző megjelenítéseit vizsgáltam a városban. Ebben az időszakban részt vettem a városban szervezett megemlékezési szertartásokon, felvételeket készítettem, beszélgettem, majd félig strukturált interjúkat folytattam a rítusok szervezőivel és résztvevőivel. A múltról szóló narratívák mélyebb megértéséhez írott forrásokat is felhasználtam. A szabadkai közgyűjteményekben elérhető, megemlékezésekkel kapcsolatos dokumentumok mellett, fontosnak tartottam azoknak az ismeretterjesztő és tudományos kiadványoknak a megismerését és forrásként való kezelését is, amelyek kapcsolatba hozhatók egy-egy szabadkai emlékhellyel, de felhasználtam a jugoszláv és a poszttitóista emlékezetpolitikával foglalkozó, Jugoszlávia területére koncentrálok korábbi

¹ A kutatás az NKFI K 147073. számú, *Krízis és mindennapi stratégiák: a társadalmi és környezeti krízisek antropológiai perspektívái* című projekt támogatásával valósult meg, a tanulmány megírását pedig Magyarország Collegium Talentum programja támogatta.

kutatások eredményeit is. E tanulmány a 2018 és 2023 között vizsgált szabadkai múltprezentációk egyikére koncentrálok.

KULCSSZAVAK • emlékezetpolitika, titói Jugoszlávia, oppozicionális múltprezentáció, Szabadka

BEVEZETŐ

Jovan Mikić-Spartak vezetésével a szabadkai partizánosztog és a *Vörös Hadsereg* katonái 1944. október 10-én az esti órákban indítottak fegyveres támadást, és október 11-ére virradóra szabadították fel Szabadkát (DUBAJIĆ 715–716). Az ezt követő napokban kiáltványt intéztek a lakossághoz: megtiltották a város elhagyását, elrendelték a kivonult német–magyar hadsereg minden fegyverének és vagyonának leadását, továbbá rendre és munkára, a parancsok tiszteletben tartására szólították fel a szabadkaiakat (MAČKOVIĆ 8). Október 17-én megalakult a végrehajtói és bírósági hatalmat gyakorló *Katonai Közigazgatás*, mely alatt területi parancsnokságok jöttek létre. Az egyik ilyen a *Szabadkai Területi Parancsnokság* (vagy *Katonai Parancsnokság*) volt, mely alá a városparancsnokság is tartozott (MAČKOVIĆ 9), míg a másik a *Kerületi Népfelszabadító Bizottság* volt, amely székhelyét a *Sárga házba* tette. Az épület korábban, vagyis a második világháború alatt regnáló, rivális rezsim idején is a letartóztatottak fogva tartásának, kihallgatásának és elítélésének helyszínéül szolgált. Ezzel együtt, ahogyan szerte a felszabadított jugoszláviai területeken, úgy Szabadkán is megkezdődött a népellenességnek titulált megszállókkal és segítőkkel, továbbá a háborús bűncselekményeikkel való foglalkozás, melynek során sokakra igazságtalan és kegyetlen büntetést szabtak, és nagyszámú tárgyalás nélküli halálos ítéletet hajtottak végre (ĐUREINOVIĆ 5).

Az 1944. október 17-én létrejött szabadkai városparancsnokság a Sárga ház halálraítélteit a Zentai úti temető és az egykori Macskovics-féle téglagyár közötti területen – és további szabadkai helyszíneken – végezte ki, s temettette tömegsírba. A Katonai Közigazgatást 1945. január 27-én szüntették meg (MAČKOVIĆ 11), melyet követően Jugoszlávia-szerte a szovjet típusú államszocialista rendszer, majd annak szocialista variánsa, a jugoszláv öngazgatási szocializmus, továbbá Josip Broz Tito rendszerspecifikus ikonográfiájának kiépítésére helyeződött a hangsúly (A. SAJTI 215–221). A múltról szóló hivatalos narratívában, a második világháborús emlékművek felavatása, és az évfordulókon való megemlékezések alkalmával a háború alatt és a felszabadítási harcok során elesett szabadkai partizánok/kommunisták szerepe értékelődött fel. Ez pedig összefüggött azokkal az országos folyamatokkal, melyek

keretében, a második világháború eseményeiből merítve, a szocialista Jugoszlávia megkísérelte megteremteni a jugoszláv társadalom kollektív emlékezetét (VERVAET 230), áldozatként ábrázolva a partizánok között harcolókat, a kommunistákat és a második világháború koncentrációs táboraiban elhunytakat.

A második világháborút követő időszakról egészen Tito 1980-as haláláig Jugoszláviában az eddigiekben bemutatott múltreprezentáció uralta a nyilvános diskurzusokat. E narratíva hegemónikus reprezentációnak tekinthető, hiszen egyedülként volt jelen, s azt az adott időszak elvárásaihoz alakítva forgalmazták az emlékezeti vállalkozók, miközben minden további múltreprezentációt kizártak (a fogalomról lásd MOSCOVICI; vö. ERIKSEN 104). Ez utóbbiak voltak a korabeli hivatalos emlékezetpolitikába nem illeszkedő, azt megkérdőjelező műtről szóló narratívák, melyeket oppozicionális reprezentációknak nevezek tanulmányomban (lásd erről HOWART nyomán BALATONYI 35). Ezekről lesz szó a továbbiakban.

OPPOZICIONÁLIS REPRESENTÁCIÓK A TITÓI JUGOSZLÁVIÁBAN

Dolgozatomban mellett érvelek, hogy jóllehet a nyilvánosság előtt kevésbé láthatóan, de mikroszinten – és a külföldi emigráció körében (ĐUREINOVIĆ 42; KUDRA BEROŠ) – jelen voltak a második világháború oppozicionális reprezentációi a titói Jugoszláviában. Ez alatt azt értem, hogy a jugoszláv *kulturális emlékezetben* (ASSMANN), a hegemónikus múltreprezentációban és hivatalos emlékezetpolitikában népfelszabadító háborúként és szocialista forradalomként reprezentált múlt a lokális szinteken kiegészült a második világháború családi és helyi eseményeivel és áldozataival (KARGE 246), továbbá a megszállónak tartott katonai egységek helyi segítőkire és harcosaira való emlékezéssel (ĐUREINOVIĆ 42). A *Harcosszövetség* különböző településeken működő helyi szervei például 1949-ben jelentést írtak arról, hogy a Horvát Köztársaság területén a népfelszabadító háború elesett partizánjainak nyughelyét felszántották, miközben az usztasák sírjait feldíszítették (BERGHOLZ 88). Amellett továbbá, hogy a korabeli reprezentáció szerint a „népellenesség” kategóriájába tartozó elesett katonák sírjait több helyütt gondozták (ĐUREINOVIĆ 42), sőt olyan törekvések is voltak – például a szlovéniai Kranj környékén –, hogy az elesett partizánoknak állított emlékművön szerették volna feltüntetni azoknak a helyieknek a nevét is, akiket az ellenséges német hadseregbe soroztak be a második világháború alatt, s annak kötelékében veszítették életüket (BERGHOLZ 88). Volt példa arra is az egyik montenegrói faluban, hogy a partizánok sírhelyei közelében az egyik csetnik tisztnek is síremléket emeltek, míg a szerbiai Čačakon olyan emlékművet állí-

tottak 1956-ban, melyre tizenegy helyi csetnik katona neve is felkerült, amiért az emlékállítás kezdeményezőjét húsz hónap börtönre ítélték (ĐUREINOVIĆ 42). Felháborodást váltott ki a *Harcosszövetség* körében, és szorgalmazták a betiltását az olyan újratemetéseknek, melyeken a népellenségek helyi kötődésű, elesett tagjainak földi maradványait a hozzátartozók saját sírba helyezték szépszámú együttérzővel, és amelyeken a gyászszertartás keretében fényképeken jelenítették meg őket (BERGHOLZ 88).

A korabeli hegemonikus Jasenovac-reprezentáció árnyékában is ott húzódtak az oppozicionális reprezentációk. Mások mellett Franjo Tuđman, a későbbi függetlenedési törekvések vezetője, a *Horvát Munkásmozgalom Történetét Kutató Intézet* igazgatójaként az usztasa rezsim áldozatainak felmérését célzó 1964-es közvélemény-kutatás eredményeire és saját vizsgálataira alapozva 1965-ben jelentést írt a *Horvát Köztársaság Kommunista Pártjának Központi Bizottságához* azt hangsúlyozva ki, hogy a második világháború alatt működő *Független Horvát Állam* területén működő koncentrációs táborokban elhunytak számát eltúlozták, különösen Jasenovac esetében (KOLSTØ 229–230). Annak ellenére, hogy jelentésével bírálta a hivatalos emlékezetpolitikát, ekkor emiatt nem, csak 1981-ben ítélték három év börtönre, miután nyilvánosságra hozta álláspontját a horvát emigráció folyóiratában (KOLSTØ 230).

Jól látszik tehát, hogy a *kommunikatív emlékezetben* (ASSMANN) tárolt közelmúlt eseményei láthatóvá váltak az emlékezet (lokális) helyeiben (NORA), s azok a hegemonikus reprezentáció nem hivatalos kiegészítőiként vagy helyettesítőiként működtek a helyi lakosság körében. Ezek azok a múltreprezentációk, melyek Tito halálát követően nyilvánosságra kerültek, mégpedig láthatóvá téve és forgalmazva azokat a második világháborús szenvedésnarratívákat, melyek a szerb és a horvát etnopolitikai elit közti öldozati versengésben csúcsosodtak ki (POPOVIĆ, MILOŠEVIĆ–TOUQUET, KOLSTØ, NORRIS). A továbbiakban – az eddig bemutatott példákhoz hasonlóan – úgyszintén oppozicionális reprezentációnak tekintem Szabadka felszabadulását, vagyis a partizánosztag és a *Vörös Hadsereg* 1944. október 10-ei hadműveletét és október 11-ei hatalomátvételét (DUBAJIĆ 715–716), valamint az azt követő intézkedéseket is, melyek a *Szabadkai Népfelszabadító Bizottság* háborús bűnöket vizsgáló különbizottságának és a népvédelmi osztály szabadkai csoportjának tevékenységéhez kötődtek, s amelyek szemben álltak a korabeli hegemonikus reprezentációkkal.

A SZABADKAI AGYAGGÖDÖR PÉLDÁJA

A legfrissebb kutatások szerint 1944. október 10-ét követően 1167 embert ítéltek halálra, végeztek ki és temették el Szabadkán, a Zentai úti temető szélén található Macskovics-féle téglagyár agyaggödrében, és más szabadkai helyszíneken (BOGNER–MÉSZÁROS). Az 1944 és 1980 között forgalmazott hegemonikus múltreprezentáció korában a tabusított kivégzések (KÖVÁGÓ 578) reprezentációját a hozzátartozók egymás között megosztott tapasztalatai és megállapításai formálták, amelynek során kialakult e csoport közös sorstudata is. Mindez jól látszik az egyik, édesapját 1945-ben elveszítő beszélgetőtársam megfogalmazásában:

„Erről még szólni, beszélni sem volt szabad. Mi már gyerekek megtanultuk otthon, mi az, amiről szabad otthon beszélni, mi az, amiről az utcán és az iskolában nem szabad beszélni. Ez megvolt, és ezt mi tudtuk. Olyasmi, volt egy ilyen mondás, hogy hát nem tudom én, János bácsinak a felesége itt volt, »tehát a János bácsit is«, vagy csak »őt is«. Ebből tudtuk, hogy az a sors érte azt a bizonyos János bácsit, ami az édesapámat. Szóval ez így azért elterjedt, úgyhogy akkor, amikor [...] ezt felszínre dobták, akkor ez, szerintem azért tudott ilyen gyorsan terjedni, mert az emberekben azért ez benne volt.” (79 éves szabadkai férfi. 2023. február 25.)

Az interjúrészletből kiviláglik tehát, hogy a családok és a bizalmas kapcsolatok terében, a *kommunikatív emlékezet* szintjén (ASSMANN) megállapítások formálódtak. Az idézet utolsó mondata pedig arra utal, hogy miután e megállapítások 45 évvel később nyilvánosságot nyertek, egységes álláspontot is eredményeztek, majd a csoportképződés, az etnopolitikai mobilizáció egyik alapjává is váltak. Az oppozicionális reprezentációknak a bizalmas, családi körben kimondott megállapításokon túl hangsúlyos szerepe volt a kivégzések helyszíneinek, a történelmi események kulturális terepeinek is, melyeket a hatalom birtokosai az ellenőrzésük alatt tartottak. A visszaemlékezések szerint Szabadkán a belügyi szervek kísérték figyelemmel a kivégzések helyszínét, s különféle büntetéseket foganatosítottak az odamerészkedőkkel szemben, például az alábbi esetben:

„Negyvenhét-nyolcban gimnazisták [...] így kerülnek bíróság elé [...] ők, mint magyar érzelmű gimnazisták. Elmentek oda, és virágot dobtak [...], kicsapják őket a gimnáziumból. Aztán, utána végül csak visszaveszik [...], szeretett volna (értsd: egyikük) orvosi egyetemre jutni.

Végül arra nem, de állatorvosira fölveszik. Nagyon nehézé tették abba az időbe itt is, valakinek az előremenetelét. Végül ő, főiskola szintig befejezi az állatorvosit, és végül kimegy Amerikába.” (71 éves szabadkai férfi. 2023. március 31.)

Az ilyen és ehhez hasonló eljárások alakították a hozzátartozók viszonyát a kivégzések fizikai teréhez, az események mai, megemlékezéseken mondott reprezentációi pedig a visszaemlékezések vonulatát. Lássunk erre még egy példát:

„Apámnak a nagybátyja királyhalmi. Tiszta magyar családok vagyunk, és én harmincnyolcbeli vagyok, ez meg a negyvennégyes időkbe történt. És a nagymamámmal jöttünk mindig ide, arra, mert ott volt a nagymamának a szüleinek a sírja. És mindig csak egy-két szál virágot mertünk ledobni, mert itt örökké sétáltak, és akit észrevettek. Hát mindig úgy jöttünk, hogy mink is néztük, hogy mikó nincs a környékbe senki, akkó ledobta a nagymamám a virágot, de mink mellette vótunk, és mindig arra figyelmeztetett, hogy... ha én nem is leszek, ide elgyere. Itt nagyon sok ártatlan van, mert miért, mert magyarok. Hála Istennek, hogy most nyilvános, nyilvánosan meg tudjuk tartani.” (83 éves szabadkai nő. 2021. november 2.)

ZÁRSZÓ

Tanulmányomban arra szerettem volna rávilágítani, hogy a jugoszláv hegemónikus reprezentációval, vagyis a hivatalos „külső” állásponttal szemben a traumatikus élmények és az azokra való visszaemlékezés szintjén fennmaradt egy másik, „belső” olvasat (vö. PAPP 126). Ahogyan Jugoszlávia-szerzte, úgy, megítélésem szerint, a háború emlékezetének hordozói két táborra oszlottak Szabadkán is. Míg az egyik csoport „szörnyű eseménye” a második világháború alatti Szabadkához és a városban hatalmat gyakorló fasiszta katonai-politikai elit tevékenységéhez kapcsolódott, a másik „csoport tudatában kitörölhetetlen nyomot” (vö. ALEXANDER 1) a partizánok és a Vörös Hadsereg hatalomátvétele utáni cselekmények hagytak. A felszabadítás után, illetve a háború lezárultát követően ugyanis a partizánok és a jugoszláv vezetés a legyőzött ellenséghez való viszonyulására, a háborús bűnök felelőseinek és a velük együttműködőknek a számonkérésére összpontosított (ĐUREINOVIĆ 5). Miután pedig a háború után hatalmat gyakorló elit a partizánok és a Vörös Hadsereg győzelmeivel került vezetői szerepbe, a felszabadulásért küzdőkre és a tetteikre való emlékezésből állt össze a jugoszláv hegemónikus múlt-

reprezentáció, és a családi emlékezetbe szorult a háborús bűnösnek tartott szabadkai lakosokkal szembeni eljárások emlékezeté. A legyőzött ellenség (népellenség, a Másik) tömeges megsemmisítésének ténye tehát láthatatlan maradt a titói Jugoszlávia nyilvános diskurzusaiban (KUDRA BEROŠ 131), s azt oppozicionális reprezentációi formájában forgalmazták csupán a bemutatott példák mentén a helyi lakosság körében.

IRODALOMJEGYZÉK

- ALEXANDER, Jeffrey C. 2004. Toward a Theory of Cultural Trauma. In: *Cultural Trauma and Collective Identity*. Szerk. és a szövegeket gondozta: A., J. C. University of California Press, Berkeley – Los Angeles – London, 1–30.
- ASSMANN, Jan 2004. *A kulturális emlékezet*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest
- BALATONYI Judit 2016. *Közös kultúra és különböző identitások? A gyimesi (magyar, román) lakodalmi kultúra vizsgálata*. Kézirat, doktori értekezés. PTE, BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola, Néprajz – Kulturális Antropológia Doktori Program, Pécs
- BERGHOLZ, Max 2006. „Među rodoljubima, kupusom, svinjama i varvarima: Spomenici i grobovi NOR-a 1947–1965. godine”. In: *60 godina od završetka Drugog svetskog rata – Kako se sjećati 1945. godine*. Szerk. és a szövegeket gondozta: Kamberović, Husnija. Institut za istoriju, Sarajevo, 75–101.
- BOGNER István – MÉSZÁROS Zoltán 2023. *Mégsem lehet eltitkolni. Az 1944–45-ös Tito partizánjai által elkövetett szervezett népirtás áldozatai névsorának a kiegészítése*. Grafoprodukt, Szabadka
- DUBAJIĆ, Milan 1974. Szabadka felszabadulása. In: *Üzenet*, 10., 711–717.
- ĐUREINOVIĆ, Jelena 2020. *The politics of Memory of the Second World War in Contemporary Serbia. Collaboration, Resistance and Retribution*. Routledge, Abingdon
- ERIKSEN, Thomas Hylland 2008. *Etnicitás és nacionalizmus*. Gondolat Kiadó – PTE, Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs
- KARGE, Hajke 2014. *Sećanje u kamenu – okamenjeno sećanje*. Biblioteka XX vek, Beograd
- KOLSTØ, Pål 2010. Bleiburg: The Creation of a National Martyrology. In: *Europe-Asia Studies*, 7., 1153–1174.
- KÖVÁGÓ Emese 2020. “To protect the other too” – Characteristics of the commemorative practices of the 1944 massacres in Vojvodina. In: *Tavaszi Szél – Spring Wind 2019*. III. Szerk. és a szövegeket gondozta: Bihari E. – Molnár D. – Szikszai-Németh K. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest, 577–587.

- KUDRA BEROŠ, Viktorija 2020. Bleiburg kao kulturna trauma. In: *Etnološka tribina. Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva*, 43., 128–142.
- MAČKOVIĆ, Stevan 2017. *Szabadka és a felszabadulás után (1944–1945) áldozatul esett polgári személyek*. Milko Egyesület, Szabadka
- MILOŠEVIĆ, Ana – TOUQUET, Heleen 2018. Unintended Consequences: The EU Memory Framework and the Politics of Memory in Serbia and Croatia. In: *Southeast European and Black Sea Studies*, 3., 381–399.
- MOSCOVICI, Serge 1988. Notes towards a description of Social Representation. In: *European Journal of Social Psychology*, 3., 211–250.
- NORA, Pierre 2003. Emlékezet és történelem között. In: *Múlt és Jövő*, 4., 3–16.
- NORRIS, David A. 2012. Jovan Radulović's Golubnjača (Dove Hole): Analysis and Context of the Stories and the Play Which Was Banned in Yugoslavia (1980–1984). In: *The Slavonic and East European Review*, 2., 201–228.
- PAPP Árpád 2014. A hallgatás falára szorított fülek. In: *Memento 70, Szabadka 1944–2014*. Szerk. és a szövegeket gondozta: Bogner István. Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, Budapest–Szabadka, 126–130.
- POPOVIĆ, Dragan 2024. *Rat sećanja u Srbiji 1980–1990*. Biblioteka XX vek, Beograd
- A. SAJTI Enikő 2018. „Tito megmondja, mit gondol a nép.” A Tito-kultusz kialakulása és funkciója. In: *Metszetek bolsevizmusról, sztálinizmusról*. Szerk. és a szövegeket gondozta: Gyarmati György – Pihurik Judit. Magyar Történelmi Társulat – Kronosz Kiadó – Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, Budapest–Pécs, 215–221.
- VERVAET, Stijn 2014. Staging the Holocaust in the Land of Brotherhood and Unity: Holocaust Drama in Socialist Yugoslavia in the 1950s and 1960s. In: *The Slavonic and East European Review*, 2., 228–254.

ABSTRACT • My study provides an insight into the functioning of oppositional representations of the past set against the politics of memory in Tito's Yugoslavia. In the introduction, I illustrate the emergence of Yugoslav memory politics focusing on the representation of the People's Liberation War, which I call hegemonic past representation, through the example of the Red Army and Partisan takeover of Subotica. I then observe the oppositional representations that were circulated at the micro level throughout the former Yugoslavia. Finally, I will focus on an example of contemporary oppositional representations in Subotica. Between 2018 and 2023, I examined different representations of the past in Subotica. During this period, I participated in commemorative ceremonies organised in the city, recorded the ceremonies, conversed and conducted semi-structured interviews with the organisers and participants of the rites. I also used written sources to gain a deeper understanding of narratives

about the past. In addition to the commemorative documents available in public collections in Subotica, I also considered it important to study and source the scholarly and academic publications that could be associated with a particular memorial site in Subotica, and to draw on previous research on Yugoslav and post-war memory politics focusing on Yugoslavia. This paper focuses on one among the representations of the past in Subotica that were studied between 2018 and 2023.

KEY WORDS • **memory politics, Tito's Yugoslavia, oppositional representation of the past, Subotica**

SAŽETAK • Ova studija pruža uvid u funkcionisanje opozicionih reprezentacija prošlosti koje se suprotstavljaju politici sećanja Titove Jugoslavije. U uvodu predstavljam uspon jugoslovenske politike sećanja, koju nazivam hegemonističkim predstavljanjem prošlosti, sa fokusom na predstavljanje narodnooslobodilačkog rata, kroz primer oslobođanja Subotice od strane Crvene armije i partizana. Zatim istražuje opozicione reprezentacije koje su kružile na mikro nivou širom bivše Jugoslavije. Konačno se studija bavi jednim subotičkim primerom savremenih opozicionih reprezentacija. U periodu od 2018. do 2023. godine ispitivao sam različite reprezentacije prošlosti u gradu. U ovom periodu učestvovao sam u ceremonijama komemoracije organizovanim u gradu, snimao, razgovarao, a potom vodio polustrukturirane intervjuje sa organizatorima i učesnicima manifestacija. Takođe sam koristio pisane izvore kako bih stekao dublje razumevanje narativa o prošlosti. Pored dokumenata koji se odnose na komemoracije dostupnih u javnim zbirkama u Subotici, smatrao sam važnim da upoznam i koristim kao izvore one obrazovne i naučne publikacije koje se mogu povezati sa spomenicima u Subotici, ali sam koristio i prethodna istraživanja koja su usmerena na jugoslovenskom i post-titoističkom politikom sećanja sa teritorije Jugoslavije. Ova studija se fokusira na jednu od subotičkih reprezentacija prošlosti ispitivanih u periodu od 2018. do 2023. godine.

KLJUČNE REČI • **politika sećanja, Titova Jugoslavija, opozicionalna reprezentacija prošlosti, Subotica**

Beérkezés időpontja: 2025. január 4.

Elfogadás időpontja: 2025. január 8.

